

INFLATION OG MIDLERNE DERIMOD

AF H. WINDING PEDERSEN

PROFESSOR *Jørgen Pedersen* er i sidste Nummer af Tidsskriftet draget i Leding mod det saakaldte Professorudvalgs Betænkning af 2. Marts 1943 og har afstedkommet en voldsom Bredside. I det følgende skal nogle Hovedpunkter af Prof. J. P.'s Argumentation tages op til Drøftelse, medens en Række andre Ting maa lades uimodsagt, for at Artiklen kan holdes indenfor rimelige Rammer.

I.

Professor *Jørgen Pedersen* kritiserer Betænkningens Udtalelser om, at Pris- og Lønstigninger ikke blot direkte paavirker Priseniveauets Højde — for Lønforhøjelsernes Vedkommende gennem deres Indflydelse paa Omkostningerne — men ogsaa tenderer til at hæve Priserne derved, at de giver de paagældende Driftsherrer og Arbejdere større Indkomster og Købeevne.

Hvis Landbrugsvarernes Priser stiger — siger Prof. J. P. — opnaar Landmændene ganske vist forøget Indtægt og kan købe mere, men naar den øvrige Befolkning maa betale mere for Fødevarerne, har de et tilsvarende mindre Beløb tilbage til Køb af andre Ting. Den Forhøjelse af Priseniveauet, der kommer, er derfor begrænset til selve den direkte Virkning af Landbrugsvarernes Prisstigning.

Hertil er for det første at sige, at Prisforhøjelsen paa den Del af Varerne, der eksporteres, ikke foraarsager nogen Nedgang i det Beløb, den øvrige Befolkning faar til Raadighed til Køb af andre Varer, og de udenlandske Køberes eventuelle Forbrugsindskrænkninger vil for største Delen ramme deres eget indenlandske Marked og i hvert Fald kun ad Omveje berøre det danske. Prisforhøjelse paa de eksporterede Varer skaber altsaa Indkomster i Eksporterhvervene uden nogen samtidig Indskrænkning af den

øvrige Befolknings Udgifter til Varekøb, og Resultatet bliver større samlet Efterspørgsel. Det er naturligvis klart, at Indlandets Leveomkostninger ikke paavirkes direkte af Prisforhøjelsen paa de udførte Varepartier, men kun af den eventuelle, samtidige Stigning i Prisen paa de Eksportvarer, der sælges paa Hjemmemarkedet. For saa vidt angaar de eksporterede Varer bliver der altsaa ikke Tale om nogen dobbelt Virkning paa Prisniveauet, men kun om en Efterspørgselsvirkning. Men i den mest betydningsfulde Del af den Periode, hvis Opgang i Prisniveauet forklares paa Betænkningens første Side, var Landbrugsvarernes Priser ens for de udførte og for de her i Landet forbrugte Partier, og naar Prisen samtidig forhøjes for Eksporten og for Hjemmemarkedet, maa det være berettiget at sige, at Prisforhøjelsen baade har en direkte Virkning paa Prisniveauet og en Efterspørgselsvirkning. For saa vidt angaar de eksporterede Varer opstaar en Efterspørgselsvirkning, og Prisforhøjelsen paa Hjemmemarkedets Forbrug har i hvert Fald en direkte Virkning paa Prisniveauet.

Men J. P.'s Argumentation er forøvrigt heller ikke fældende for Hjemmemarkedets Vedkommende. J. P. skriver S. 270, at hvis Maksimalpriserne paa Landbrugsvarer forhøjes, maa den øvrige Befolkning indskrænke sine Indkøb paa andre Omraader, hvis den holder sin Udgift til Forbrug konstant. (Udhævet her). Ja, hvis — men det er ikke givet. Spørgsmaalet om Prisforhøjelsers Virkning paa Udviklingen i Indkomst og Vareefterspørgsel kan ikke besvares udtømmende ud fra de af J. P. anlagte rent statiske Betragtninger, hvor en meget vigtig Faktor, nemlig den øvrige Befolknings samlede Forbrugsudgift, er forudsat stationær.

Hvis Prisforhøjelserne medfører, at Køberne sparer mindre op, tærer stærkere paa deres Reserver eller laaner større Beløb, vil deres Udgifter til andre Varer ikke gaa ned med samme Beløb som det, hvormed de prisforhøjede Varer er blevet dyrere, og hvormed Sælgernes Indtægter er steget. Resultatet bliver da, at Købernes samlede Forbrugsudgift forøges, og hvis den vokser med et større Beløb end svarende til den Del af Indkomststigningen, Sælgerne opsparer, tiltager ogsaa den totale Vareefterspørgsel regnet i Penge mere end svarende til den forudsatte indledende Prisforhøjelse. Dette vil ikke altid ske, navnlig ikke i Depressionsperioder, hvor Folk er hurtige til at spare og langsomme til at udvide deres Forbrug. Men det er et mere sandsynligt Resultat i Inflationstider, hvor Befolkningen er mere villig til at give Penge ud. Prisstigninger kan

her medføre, at Sælgerne straks — inden Indkomstens Erhvervelse — udvider deres Forbrug i Forventning om stigende Indtægter, og Prisforhøjelserne kan netop gøre Køberne villige til at forøge deres Køb baade af de prisforhøjede og af andre Varer, fordi Priseres Stigning bestyrker den almindelige Fornemmelse af, at Prisniveauet er opadgaaende. —

Ogsaa for Lønforhøjelsernes Vedkommende benægter Prof. J. P., at der kan blive Tale om nogen dobbelt Virkning paa Prisniveauet. (S. 255 og 269 nederst). Naar Lønningerne forhøjes — siger han — faar Arbejderne mere at købe for, men naar Merudgiften til Løn lægges paa Varernes Salgspris, vil der til Omsætning af samme Varemængde som før netop kræves et Merbeløb, som er lig Lønforhøjelsen. Hele den af Lønforhøjelsen fremkaldte Stigning i den monetære Købeevne absorberes altsaa paa denne Maade, og der bliver ikke noget til Rest, som kan fremkalde en Efterspørgselsvirkning paa Priserne ud over den Indvirkning, Lønstigningen har via Omkostningerne.

Dette Ræsonnement er rigtigt, for saa vidt angaar Lønforhøjelser i Konsumgodeproduktionen — bortset fra, at der evt. ogsaa her kan blive Tale om, at de primære Prisforhøjelser fører til, at de øvrige Køberes Forbrugsudgifter stiger. Men Lønningerne sættes i Almindelighed op samtidig i baade Kapitalgodeproduktionen og Forbrugsvarefremstillingen, og de af Lønforhøjelserne fremkaldte Prisstigninger paa Kapitalgoder gør sig — i hvert Fald hvis den gældende Prislov overholdes — først med en vis Forsinkelse gældende i Forbrugsgodernes Priser. I Mellemtiden repræsenterer Kapitalgodeproduktionens Lønforhøjelser en uabsorberet Efterspørgsel, som tenderer til at fremkalde Forbrugsgodernes Prisstigninger hurtigere, end de ellers vilde være kommet, og denne Efterspørgselsvirkning kan, hvis den slaar igennem, bidrage til at »den onde Cirkel« kommer til at rulle hurtigere, end den ellers vilde have gjort. Endelig betyder Lønforhøjelserne ved militære Foretagender, offentlige Arbejder o. l. stigende Indkomster, uden at der samtidig er Tale om, at Lønstigningen ad Omkostningernes Vej paavirker det almindelige Varemarkeds Priser. —

Professor Jørgen Pedersen benægter S. 261, at Løntillæg kan afbøde Knaphedsprisstigningernes Virkninger paa Arbejdernes Levelfod og udlover endog sin Støtte til Lønforhøjelser, hvis det modsatte kan bevises. Desværre motiverer J. P. ikke sit Standpunkt, hvad der gør det vanskeligt at imødegaa det. Men maaske er den bagved liggende Teori den samme, som J. P. har fremført i sin

Diskussion med Professor *Ohlin* i »*Økonomisk Tidskrift*« Nr. 2 og 3 for 1943. Her gøres følgende Ræsonnement gældende: Driftsherrerne ansætter Priser og Produktion til saadanne Størrelser, at Grænseindtægten bliver lig Grænseomkostningerne, der bestaar af Arbejds løn. Forhøjes Lønnen, vil Grænseomkostningerne ved uforandret Produktivitet stige med samme Procent, og hvis Produktionen skal forblive uforandret, maa Prisen ligeledes stige i samme Forhold som Lønnen. (Det forudsættes aabenbart, at den gennem Lønforhøjelserne skabte Indkomstforøgelse medfører, at Efter-spørgslens Elasticitet ved en Pris, der er forhøjet med samme Procent som Lønnen, bliver den samme, som den før var ved den lavere Pris. Grænseindtægten vil da stige i samme Forhold som Prisen og blive lig de forhøjede Grænseomkostninger).

Den afgørende Faktor for Prisniveauets Udvikling bliver efter J. P.'s Teori Lønnens Højde. Prisen paa Varerne vil variere ligefremt med Arbejds lønnen og omvendt med Arbejdets Grænseproduktivitet.

Det vil føre for vidt at gaa ind paa en nærmere Drøftelse af J. P.'s moderne Eenfaktoranalyse. Her skal blot henvises til Prof. *Ohlins* Kritik og yderligere tilføjes, at uanset hvilke Fortrin J. P.'s Tankegang end maatte have som statisk Langtidsteori for et lukket Samfund, saa kan den i hvert Fald ikke bruges som Bevis for, at Arbejderne i Danmark ikke under Krigen har kunnet opnaa bedre Levevilkaar ved Lønforhøjelser.

For det første indeholder Grænseomkostningerne ikke blot Arbejds løn, men ogsaa Udgifter til Raavarer og Brændsel, og disse stiger i hvert Fald ikke sammen med Arbejds lønnen, naar de paa-gældende Produktionsmidler faas fra Udlandet. Altsaa forhøjes Grænseomkostningerne ikke med samme Procent som Lønnen, og Prisen vil derfor heller ikke gøre det. Man kan selvfølgelig udskille Raavarer m. m. fra de prisbestemmende Omkostninger paa samme Maade, som *Marshall* gør det med Jordrenten, derved at man hævder, at Arbejde maa blive substitueret for Raastof indtil den Grænse, hvor de marginale Lønomkostninger er lig Grænseindtægten. Rent bortset fra, hvor realistisk en saadan Teori er i det korte Løb, fører den imidlertid til, at Raastof bliver substitueret for Arbejde, naar Lønnen gaar op. Derved forhøjes Arbejdets Grænseproduktivitet, og de marginale Lønomkostninger — og Prisen — stiger ikke proportionalt med Lønnen. Desuden kan man ikke længer opretholde den Forudsætning, at baade Produktion og Beskæftigelse bliver den samme som før.

Den Regel, at Prisen sættes, hvor Grænseindtægt og Grænseomkostninger dækker hinanden, er ganske vist en vigtig Sætning i vore Dages Pristeori, men den maa dog i høj Grad modificeres og suppleres, før der kan komme en virkelighedstro Prislære ud af det. J. P. synes ogsaa at indrømme dette, da han i sit Svar til Prof. Ohlin omformulerer sit Standpunkt derhen, at Forudsætningen for, at Indtægten (og Priserne) skal variere proportionalt med Lønnen, er »uforandret Udnyttelse af Monopolmagt, saaledes som denne eventuelt er bestemt af Priskontrollen.« (Ek. T. Side 272—73). Det defineres ikke nærmere, hvad der skal forstaas ved uforandret Udnyttelse af Monopolmagten. Men efter den Udnyttelse, den danske Prislov tillader, kan Priserne i hvert Fald ikke lovligt komme til at stige med samme Procent som Lønnen (eller Grænseomkostningerne). Prislovens Regel er nemlig den, at der ikke ud over de efter Lovens § 8 kalkulerede (Gennemsnits-) Omkostninger — af hvilke Lønnen kun er en Del — maa beregnes større absolut Nettofortjeneste end før Krigen. (Forstaar man paa den anden Side ved uforandret Udnyttelse af Monopolmagten, at der er et fast Forhold mellem Pris og Grænseomkostninger, er der jo ikke noget overraskende i, at man ud fra denne Forudsætning kommer til det Resultat, at Grænseomkostninger og Priser stiger med samme Procent, jfr. Ohlins Bemærkning i Ek. T. Side 273, Note 8).

Lønforhøjelser fører altsaa ikke nødvendigvis til en lige saa stærk Prisstigning, og man kan følgelig ikke med denne Motivering afvise Lønforhøjelser til Afbødelse af Knaphedsprisstigningernes Virkninger. Arbejderne kan naturligvis ikke forbedre deres relative Position ved Lønforhøjelser, hvis de øvrige Produktionsfaktors Indehavere (herunder Driftsherrerne) skal have deres Indtægter sat i Vejret samtidig med Arbejderne og i samme Forhold. Men hvis kun Arbejdslønnen sættes op — og ved dertil egnede Midler skulde Priser og Gevinster nogenlunde kunne holdes under Kontrol, saaledes at de ikke stiger i samme Forhold som Lønnen — saa maa der ogsaa blive Tale om en vis reel Forbedring af Arbejdernes Stilling, selv om det vilde være meget vanskeligt at give dem Dækning for hele Knaphedsprisstigningen, og selv om Forbedringen sikkert bliver mindre end mange Arbejdere tænker sig, bl. a. fordi Lønforhøjelserne fører til en vis yderligere Prisstigning.

Et andet Spørgsmaal er, om det politisk lader sig gøre at sætte Lønningerne op, uden at Landbruget ogsaa skal have en Forhøjelse af sine Priser. Og endelig er det jo ikke givet, at Arbejderne under alle Vilkaar skal have højere Løn, blot fordi deres

Realløn herved vil stige. Hvis dette Resultat kan opnaas, mener J. P., at Lønningerne bør forhøjes, selv om det fører til Inflation, da intet Middel, hvorved den brede Befolknings Levestandard kan hæves, under de herskende Forhold bør lades uanvendt (S. 261). Det er jo et tiltalende humant Synspunkt, men der kan dog vist nok anføres andre Momenter, som ogsaa fortjener at tages i Betragtning, bl. a. den Omstændighed, at Lønforhøjelser forøger Faren for svigtende international Konkurrenceevne efter Krigen og dermed Arbejdsløshed, hvis vi ikke til den Tid faar Lov at sætte vore Valutakurser efter eget Tykke. Maaske Forbedringen af Arbejdernes Levevilkaar derfor med Fordel kan ske paa anden Maade, f. Eks. ved Rabatordninger.

II.

Professor Jørgen Pedersen kritiserer endvidere Betænkningens Udtalelser om Nationalbankens Finansiering af Clearingoverskudet og Kontoen »Forskellige Debitorer«. (J. P.'s Artikel S. 256—58). Det er naturligvis rigtigt, at den primære Aarsag til Krigstidens Opgang i Nationalindkomsten er, at Priser og Lønninger er blevet sat op, og at militært og civilt Arbejde er blevet sat i Gang, derimod ikke den Omstændighed, at Nationalbanken har paanødet Befolkningen en større Penge- mængde. For saa vidt kan det synes at være en Dobbeltregning, at Nationalbankens Kreditskabelse paa Betænkningens første Side anføres blandt de Faktorer, der har betinget Pengeindkomsternes Stigning. To Ting berettiger imidlertid denne Omtale.

For det første har den Omstændighed, at man ikke her i Danmark, som det ellers er Hovedreglen under Clearing, begrænser Udbetalingerne til Eksporterhvervene til det Beløb, der er indbetalt af Importører m. fl., bidraget til, at større Beløb har staaet til Raadighed til Forbrug, end det ellers vilde være blevet Tilfældet. Man kan diskutere, om det vilde have været rimeligt eller muligt at spærre hele Clearingoverskudet, men i hvert Fald i Besætningsreduktionernes Tid kunde vel en vis Spærring nok have været rimelig. (Da de spærrede Beløb maaske vilde være blevet regnet som Indkomst for Indehaverne — og samtidig være blevet betragtet som tvungen Opsparing — vilde Spærringen strengt taget ikke have medført, at Indkomstene var blevet mindre, men det afgørende i denne Forbindelse er jo Forbrugsmulighederne).

Dernæst har Nationalbankens Kreditskabelse, selv om den ikke har været den drivende Kraft, været en Betingelse for, at Nationalindkomsten og de Beløb, der staar til Raadighed til Forbrugskøb, har kunnet stige saa stærkt, som Tilfældet er blevet. Dette benægter J. P. Han gør gældende, at Udviklingen m. H. t. Nationalindkomst og Vareefterspørgsel kunde og vilde have formet sig ganske paa samme Maade, som sket er, selv om de til Udbetalingen af Clearingoverskudet og de militære Arbejders Finansiering nødvendige Penge ikke var blevet lagt ud af Nationalbanken, men var blevet skaffet til Veje ved Optagelse af Statslaan i det aabne Marked eller ved en Kombination af saadanne Laan og Skatter. Det skal ikke benægtes, at man til en vis Grad kunde være gaaet denne Vej, uden at Nationalindkomsten og Forbrugsudgifterne behøvede at være blevet mindre. Maaske endda i betydeligt Omfang. Men J. P. hævder, at alle Pengene kunde være blevet skaffet ved Laan i Markedet eller ved Laan og Skatter uden de omtalte Virkninger.

Var Udgifterne blevet finansieret ved Laan i Markedet, vilde den eneste Virkning være blevet højere Rentefod, hævder J. P. og tilføjer som nærmere Begrundelse, at Rentens Højde ikke under Krigsforholdene har nævneværdig Betydning for den økonomiske Aktivitets Omfang (og dermed for Nationalindkomsten og Vareefterspørgslen). Nej, ikke saa længe Rentefoden som i Øjeblikket er saa lav, at den begrænsende Faktor er Raavareknapheden og ikke Finansieringen. Men derimod nok, hvis Renten blev saa høj, at Flaskehalsen kom til at ligge i Kapitalens og ikke Raavarernes Fremskaffelse. Da Besættelsen kom, laa den effektive Rente af Kreditforeningsobligationer omkring $5\frac{3}{4}$ pCt. Derefter er den faldet betydeligt som Følge af Nationalbankens Kreditudvidelse og den deraf fremkaldte Pengerigelighed. Havde man i Stedet forsøgt at skaffe 800 Mill. Kr. i Tiden fra April 1940 til Aarets Udgang og derefter 800 Mill. Kr. i hvert af de følgende Aar ved Laan i Markedet (uden at Nationalbanken efter de opstillede Forudsætninger maatte støtte dette), saa maa man antage, at Resultatet vilde være blevet en eksorbitant Rentestigning, der bl. a. vilde have forhindret, at Byggeriet havde opnaaet det Omfang, det trods alt har faaet.

Dernæst den Mulighed, at man havde skaffet Pengene ved en Kombination af Laan og Skatter. Hvis Skatterne ikke skulde beskære Forbrugsudgifterne, maatte de tilrettelægges saadan, at de i overvejende Grad ramte Opsparingen og ikke For-

bruget. J. P. nævner Skatter paa Merindkomsten og stærkere Beskatning af Indtægter over en vis højere Grænse. Men der var ikke i 1939 opnaaet Merindkomster af væsentlig Betydning, saa der var ikke Basis for at opkræve betydende Merindtægtsskatter før 1. Juli 1941. Ogsaa iøvrigt vilde det praktisk talt have været ugørligt — i Tillæg til den Beskatning, vi har haft — at skaffe Hovedparten af de 800 Mill. Kr. aarligt ved Skatter uden at beskære Befolkningens Forbrugsudgifter. Til Bedømmelse heraf tjener, at i 1940 havde de Skatteydere, hvis skattepligtige Indkomst laa paa 10.000 Kr. og derover, en samlet skattepligtig Indkomst — efter Fradrag af Skatter — paa 600 Mill. Kr. og Skatteydere med en Indkomst paa over 5000 Kr. en samlet Indkomst paa 1300 Mill. Kr.

Og skulde Hovedparten af Pengene skaffes ved Laan i Markedet, vilde de foran omtalte Vanskeligheder melde sig.

Naar J. P. nu hævder, at samme Beskæftigelse, Nationalindkomst og Forbrugsudgift kunde og vilde være blevet naaet, selv om man havde finansieret Clearingoverskudet og de militære Arbejder ved Laan i Markedet og ved Skatter, rimer det forøvrigt daarligt med de Beskæftigelsesplaner, han i Samarbejde med Redaktør *Egebjerg* fremlagde i »Berlingske Tidende« i Dagene den 19.—23. Marts 1941. (Artiklerne formuleret af *Egebjerg*). Der blev det gjort gældende, at de nødvendige 200 Mill. Kr. — altsaa et langt mindre Beløb end de ovenfor omtalte — absolut maatte lægges ud af Nationalbanken, og at Tilvejebringelse af Pengene uden om Nationalbanken vilde nedsætte Beskæftigelsesplanernes Virkninger til et beskedent Størrelsesforhold.

III.

Dernæst Spørgsmaalet om Knaphedsprisstigning og Inflation og Prisforhøjelsernes større eller mindre Tilbøjelighed til at forsvinde igen efter Krigen. Professor Jørgen Pedersen tilbyder at »bringe Orden i den Forvirring, Udvalget her har anrettet«. Betænkningens indledende Afsnit, hvor de nævnte Problemer er omtalt, kunde have været mere udførligt og Udtryk-kene maaske sine Steder have været heldigere valgt. J. P.s Fortolkning giver imidlertid ikke Læserne nogen god Vejledning til en bedre Forstaaelse. J. P. tillægger Udvalget Meninger, som det ikke har givet Udtryk for og ikke nærer — og tager sig derefter til Hovedet over Udvalgets Taabelighed.

Der staar ikke i Betænkningen, at der efter en Inflation altid maa komme en Deflation. Det er i det Stykke af Betænkningen, J. P. citerer paa S. 259 i sin Artikel, forudsat, at man ønsker at undgaa en varig Forringelse af den danske Krones Værdi. Det paapeges, at saafremt der først er foregaaet en Inflation, kan den varige Nedsættelse af Pengeværdien kun undgaaes ved, at man bagefter foretager en Deflation. Da dette er en smertefuld Proces, som de fleste ogsaa gerne vil slippe for, konkluderes der i, at man for at komme uden om begge de to ubehagelige Alternativer saa vidt muligt maa undgaa Inflationen. Dette er ikke nye, epokegørende videnskabelige Opdagelser, men elementære Sandheder, som det maaske kan være nyttigt indledningsvis at foreholde de Politikere, for hvem Betænkningen fortrinsvis er beregnet.

Endvidere staar der ikke i Betænkningen, at Landbrugsproduktionen ikke kan opretholdes uforandret, hvis ikke Landbrugsvarernes Priser er saa høje, at Landejendommenes Købesummer bliver fuldt forrentet. Udvalget nærer selvfølgelig ikke denne Opfattelse. I det paagældende Afsnit af Betænkningen omtales Mulighederne for at faa Priserne ned igen efter Krigen. Det udtales, at det antagelig vil gaa forholdsvis let, for saa vidt angaar *Knaphedsprisstigningerne*. Naar Indkøbspriserne (cif) for Importvarer falder, og naar Produktionsomkostningerne gaar ned, fordi det atter lader sig gøre at gaa over til de normale Varer og Produktionsmetoder, saa finder man det naturligt, at Priserne nedsættes. Hvis man derimod vil drive Prissænkningen saa langt, at Produktionsfaktorernes (herunder Driftsherrernes) Aflønning beskæres — altsaa foretage en *Deflation* — saa vil Produktionsfaktorernes Indehavere sætte sig til Modværge. *Arbejderne* vil søge at opretholde Nominallønnen gennem deres Fagforeninger, og *Driftsherrerne* vil, hvor det lader sig gøre, prøve at opretholde Priserne ved Hjælp af stiltiende og udtrykkelige Prisaftaler og lignende monopolistisk Politik. I *Landbruget* er Driftsherrerne for mange til at benytte denne Udvej, men *Tredivernes* Udvikling Verden over har lært os, at de kan opnaa noget lignende ad den politiske Vej, ved Landbrugsordninger, Valutapolitik o. l. Alt i alt vil en Deflation give Anledning til en Række økonomiske, sociale og politiske Vanskeligheder — som ikke er nærmere specificeret i Betænkningen, hvor der blot er henvist til tidligere Erfaringer.

En af Vanskelighederne ved efter en Inflation at faa Priserne ned paa den gamle Højde er den af J. P. fremhævede: Hvis Løn-

ningerne ikke nedsættes, kan Priserne ikke falde under en vis Højde, uden at Produktionen delvis bliver urentabel og formindskes. Thi Lønnen indgaar i Grænseomkostningerne. I Modsætning til, hvad der gælder Lønningerne, reduceres de Beløb, der staar til Raadighed til Forrentning af den investerede Kapital og til Driftsherregævnst, automatisk, naar Priserne falder, og da Rente af Anlægskapitalen ikke indgaar i Grænseomkostningerne, kan bl. a. Landbrugsproduktionen fortsætte uforandret, selv om der ikke opnaas fuld Forrentning af Ejendommenes Købesummer. Men dette udelukker ikke, at der efter en Inflation kan blive stillet Krav om, at der bliver ansat saadanne Valutakurser eller gennemført saadanne Landbrugsordninger, at Nedgangen i Købesummernes Forrentning i hvert Fald delvis afbødes — Krav, hvis Imødekommelse vil medføre, at Landbrugsvarernes Priser vil komme til at ligge paa et højere Niveau end det, der vilde herske, hvis Ejendomspriserne ikke var blevet skruet i Vejret som Følge af Inflationen.

Noget saadant risikerer men naturligvis særlig, hvis Gælden under Inflationen er blevet sat op i Takt med Stigningen i Handelsværdierne, saaledes at Prisfald ret hurtigt fører til Gældskrise. Heldigvis har Gældsudviklingen under den nuværende Krig hidtil været langt gunstigere end under den forrige Inflation. Men at dette fortsat vil være Tilfældet, har man ikke nogen absolut Garanti for. (Derfor Udvalgets Forslag om Skærpelse af Maksimumsgrænsen for Belaaning af faste Ejendomme).

Hvis et stort Antal Ejendomme er omsat til Priser, der ligger omkring de ved Inflationens Slutning herskende Handelsværdier, kan man endvidere heller ikke se bort fra den Mulighed, at Krav kan blive rejst om Foranstaltninger, som kan sikre, at disse Handelsværdiers Forrentning nogenlunde opretholdes, selv om Gælden ikke er steget. Et er naturligvis, at saadanne Krav og tilsvarende Krav om Forhindring af Gældskrise rejses, et andet at de imødekommes. I hvilken Grad dette sker, vil afhænge af de politiske Konstellationer, som imidlertid ikke kan forudses. Naar J. P. henviser til Tredivernes urentable Landbrugsproduktion og betragter den som et Bevis paa, at Krav af den nævnte Art ikke efterkommes, synes han ganske at have glemt Kronesænkningen og de andre Foranstaltninger, der forhindrede, at Landbrugskrisen blev endnu værre.

Endelig dette: Hvis Priserne ikke opretholdes, men Deflationen gennemføres, taber de, der har købt Ejendomme til høje Priser,

en Del af deres Formue og synes derfor, de lever i en uretfærdig Verden. Ogsaa dette medvirker til at gøre Deflationen til — som der staar i Betænkningen — en besværlig og smertefuld Proces. Det, der giver Deflationen denne Karakter, er ikke alene rent økonomiske Problemer som Produktionens Opretholdelse, men ogsaa Tab, Misfornøjelse, social Uro og politisk Strid.

Udvalget har i k k e, som J. P. paastaar, sagt god for den Opfattelse, at de ved Krigens Slutning herskende Handelsværdier paa Landbrugsejendomme skal forrentes, eller »fremstillet Sagen, som om dette var en Naturlov«. (For at forebygge en Mulighed for Misforstaaelse tilføjes, at de foranstaaende Bemærkninger heller ikke bør udlægges derhen, at undertegnede tiltræder denne Tese). Det har naturligtvis slet ikke været Tanken i den foreliggende Betænkning at tage Stilling til det Spørgsmaal, hvilket Priseniveau vi skal have efter Krigen. De saa haardt kritiserede Udtalelser er blot rent indledende Bemærkninger om de Problemer og Vanskeligheder, Prisstigning og Prisfald medfører.

IV.

Professor Jørgen Pedersen kritiserer (S. 269) Udvalget, fordi det har udtalt, at yderligere *Prisforhøjelser paa Landbrugsvarerne* ikke vil fremkalde større Produktion. Han hævder heroverfor, at der er store Muligheder for øget Produktion ved Tilførsel af mere Arbejdskraft. Men hvor vil J. P. fremskaffe egnet Arbejdskraft fra? Naar man ved, at det har frembudt Vanskeligheder at skaffe den Arbejdskraft, Landbruget om Sommeren har Brug for ved det nuværende Produktionsomfang, og naar man kender den herskende Uvilje mod Tvangsforanstaltninger, maa man have Lov til at gaa ud fra, at den til Produktionens Udvidelse nødvendige Arbejdskraft ikke vilde staa til Raadighed. Forøvrigt kunde Arbejdskraften selv ved Tvangsforanstaltninger ikke skaffes til Veje, uden at anden Produktion, f. Eks. Brændselsproduktionen, vilde komme til at lide under det. Og saa er det jo tvivlsomt, hvad der er vundet. J. P. siger selv, at det er et Spørgsmaal, om det er særligt ønskeligt at forøge Landbrugsproduktionen i Øjeblikket.

J. P. gaar haardt i Rette med Udvalget, fordi det ikke har begrundet sin Udtalelse om Prisforhøjelsers Indvirkning paa Land-

brugsproduktionen. (Begrundelse findes i en ikke offentliggjort Skrivelse af 10. April 1943 fra Udvalget til Finansministeren). Imidlertid synes man med lige saa stor Styrke at kunne forlange, at J. P. udformer sin modsatte Paastand nærmere. Betydningsfulde Faktorer saavel i Udlandet som i Indlandet lytter uden Tvivl med Interesse til økonomiske og landbrugskyndige Autoriteter, der hævder, at Landbrugsproduktionen kan stimuleres ved Prisforhøjelser. Man bør derfor ikke fremsætte en saadan Paastand uden samtidig nærmere at dokumentere, at Arbejdskraften kan skaffes, og at det kan ske paa en Maade, der stemmer med det danske Samfunds Interesser.

V.

Alle de i Afsnit I—III foran behandlede mere teoretiske Spørgsmaal, som Professor Jørgen Pedersen har været saa ivrig for at fremdrage og diskutere, er i Virkeligheden kun af mindre Betydning for Bedømmelsen af Udvalgets positive Forslag. Hvordan det nu end er sket, er der fremkommet en stor Mængde ledige Penge, og Nationalindkomsten, regnet i Penge, er steget, medens Vareudbudet er blevet stadig mindre, saaledes at der er opstaaet en betydelig Spænding mellem Efterspørgsel og Udbud. Spørgsmaalet er herefter, om denne Udvikling indebærer nogen Risiko, og hvad der i saa Fald kan gøres for at afbøde denne Fare.

Spændingen mellem Indkomster og Vareudbud ser J. P. ingen Fare i. Vi har jo Prisdirektoratet, og bortset fra det sorte Marked, der intet væsentligt betyder her i Landet, kan Priserne ikke overstige de fastsatte Maksimalpriser. Stigningen i Pengeindkomsterne er da et Gode og ikke et Onde. I Stedet for at drive Priserne op medfører den voksende Købeevne, at der bliver købt større Mængder Konsumgoder, og derved forøges Beskæftigelsen. (S. 263). At opkræve Skatter, der begrænser Forbruget, er derfor skadeligt. Det fremkalder Arbejdsløshed. (S. 268). Priserne maa holdes ved Hjælp af direkte Priskontrol, Rationering og Investeringskontrol. (S. 271).

Hertil er for det første at sige, at hvis man ved den sorte Børs forstaar alle de Tilfælde, hvor Prislovens Bestemmelser omgaas, turde den omfatte en Del mere end Kaffebarerne og Suhmsgades Folkekøkken. Erfaringen viser, at jo større Vareknapheden bliver, des større bliver ogsaa Faren for, at Prisbestemmelserne omgaas. Det har ganske vist ogsaa vist sig, at den direkte Priskontrol no-

genlunde kan holde Prisstigningerne i Skak, selv om der hersker et temmelig stort Misforhold mellem Efterspørgsel og Udbud. Men man maa dog gaa ud fra, at en Begrænsning af de Beløb, Befolkningen har til Raadighed til Forbrug, kan være en værdifuld Støtte for den direkte Prisregulering, naar Spændingen mellem Indkomster og Varemængde kommer op paa en vis Styrke.

Hvad angaar Spørgsmaalet, hvorvidt de af Udvalget foreslaaede, senere delvis gennemførte Skatter maa antages at fremkalde Arbejdsløshed, skal for Fuldstændigheds Skyld først drøftes, om de indirekte Afgifter medfører Arbejdsløshed i Produktionen af selve de afgiftsbelagte Varer. (J. P. har ikke paastaet dette). Under normale Forhold vil den af indirekte Afgifter fremkaldte Prisforhøjelse fremkalde en vis Nedgang i Forbruget, selv om denne ved Varer med uelastisk Efterspørgsel ofte er meget lille, og herved kan der opstaa en vis Arbejdsløshed. I Øjeblikket foreligger imidlertid — som fremhævet i Betænkningen — i Kraft af Raastofmangelen en saadan Forskel mellem den tilladte Pris og den højeste Pris, der kunde opnaas for de faktisk udbudte Mængder, at Prisen paa de Varer, for hvilke der blev foreslaaet Afgiftsforhøjelser, kunde sættes op uden nogen Nedgang i de omsatte Mængder. Der bliver ikke drukket en Pilsner mindre eller røget en Cigaret mindre som Følge af de foretagne Afgiftsforhøjelser. De indirekte Afgifter kommer ligesom de direkte Skatter blot til at begrænse de Beløb, Skatteyderne har til Raadighed til Varekøb eller til Opsparing.

Spørgsmaalet er derefter, om der herved fremkaldes Arbejdsløshed. Det er usandsynligt, at dette skulde blive Tilfældet i nogen nævneværdig Grad. J. P. anvender i sin Diskussion af Indkomstudviklingens Betydning for Beskæftigelsen uden nogen Modifikation den Ekspansionsteori, der blev skabt i Tredivernes Depressionsperiode under helt andre Forudsætninger m. H. t. Prissituation og navnlig Raavaretilgang. Han forudsætter, at Produktionen vil udvides, indtil der ikke længere er mere Arbejdskraft at faa. Raavaremangelen optræder slet ikke i hans Artikel. Han undrer sig paa S. 263 nederst over, at den uhyre Indtægt, der er skabt under Krigen, ikke forlængst har ført til en forrygende Mangel paa Arbejdskraft, og mener ikke, at Forklaringen kan være nogen anden, end at Opsparingen har været uhyre stor. Mon ikke ogsaa Mangelen paa Raastoffer spiller en vis Rolle? Forøvrigt har vi jo i de sidste Par Aar haft praktisk talt fuld Beskæftigelse i Sommertiden.

Under de herskende Forhold kan stort set alle de Varer afsættes, som man overhovedet har Raavarer til at fremstille, og det gælder nok ogsaa, selv om de af Udvalget anbefalede Skatter opkræves. Der er derfor ingen Grund til at tro, at Skatterne skulde medføre Arbejdsløshed af nogen Betydning. I Stedet maa man delvis se dem som et Middel til at imødegaa Faren for, at de givne Varemængder omsættes til stigende Priser.

Forøvrigt burde det være J. P. en Trøst, at de omtalte Skatter antagelig kun begrænser Forbrugsudgifterne i forholdsvis begrænset Omfang, da Hovedparten af Pengene maa antages at blive taget af Midler, der ellers vilde være blevet opsparet. Skatterne maa derfor i første Række ses som et Middel til at begrænse Tilvæksten i de ledige Penge i Pengeinstitutterne, selv om de ogsaa vil have en vis Virkning paa Forbrugsudgifterne.

Dernæst Problemet om den netop omtalte *Pengeledighed*. Dette er — hævder J. P. — blot et Spørgsmaal om Regulering af Rentefoden (S. 271). Han mener ikke, der er nogen Fare for, at Forretningsfolk efter Krigen skal drive Priserne i Vejret med deres ledige Penge. Han er af den Opfattelse, at det er mindst lige saa sandsynligt, at Erhvervslivets Folk, belært af Tabene paa de hastige Indkøb efter sidste Krig, vil drive en Slags Købestrejke. Det ligner ikke Forretningsfolk at forøge deres Lager i et vigende Marked. (S. 267).

Nej, men i første Omgang bliver der ikke Tale om at samle store Lagre, men om at købe ind til den løbende Afsætning og her spiller Forventningerne om den senere Prisudvikling ikke saa stor Rolle. Hvem garanterer desuden for, at der bliver Tale om et *vigende Marked*? J. P. indrømmer straks efter, at der kan blive fremsat Lønkrav, hvis Imødekommelse kan føre til Prisstigning, Inflationsfrygt og Panikkøb.

Det er naturligvis rigtigt, at Befolkningen, hvis den i denne eller andre Situationer ønsker at mobilisere sin Købekraft til Varekøb, ikke blot kan købe for de ledige Penge, der er ophobet under Krigen, men ogsaa for sine øvrigt Indskud i Pengeinstitutterne. Og den Del af Befolkningen, der ønsker at købe, kan skaffe sig Penge ved at sælge Værdipapirer til de andre. Men det turde dog være at gaa for langt at sige, at Spørgsmaalet om, hvorvidt Forretningsfolk vil købe, ikke har noget at gøre med de ledige Penge. (J. P. Side 267). Fra Erhvervslivets Synspunkt er de under Krigen opsamlede ledige Penge for en stor Del Midler, der er frigjort ved Realisation af Varelagre, og repræsenterer derfor en

Kapital, som det vil falde Driftsherrerne naturligt igen at anvende til Vareindkøb, naar Lejlighed atter byder sig. Den øvrige Formue vil derimod kun blive mobiliseret i særlige Situationer.

Hvis Pengeledigheden efter Krigens Ophør skulde vise sig at indebære Risiko for Prisstigning, vil det mest nærliggende Middel efter J. P.'s Opfattelse være, at man bevarer Rationering, Importregulering og Priskontrol, indtil der er faldet Ro over Gemytterne. Ja, uden Tvivl. Men det kan næppe heller skade, at man søger at støtte disse Reguleringsforanstaltningers Effektivitet ved at begrænse Tilvæksten i de ledige Penge i den Udstrækning det lader sig gøre. J. P. udtaler, at man ikke kan imødegaa den Risiko for Prisstigning, der eventuelt knytter sig til Pengerigeligheden, ved at gøre Folk illikvide, uden at man derved fremkalder en uhyre Rentestigning, som kun meget faa kan være interesseret i. Hertil er at svare, at der ikke er nogen Fare for, at det gaar saa vidt.

VI.

I den Diskussion, Udvalgsbetænkningen har givet Anledning til, har Kritikerne navnlig fremhævet direkte Priskontrol, Rationering og Investeringskontrol paa Bekostning af Skatter og lignende finansielle Foranstaltninger. Den Misforstaaelse kan derfor let opstaa, at Udvalgets Kritikere repræsenterer de mere moderne Metoder, medens Udvalgets Medlemmer er nogle gammeldags Kvantitetsteoretikere, der tænker sig Prisniveauet holdt i Skak ved, at man holder Betalingsmidlernes Mængde¹⁾ eller i hvert Fald Forbrugsudgifterne i et passende Forhold til Vareudbudet. Maaske kan ogsaa den Omstændighed, at Omtalen af de finansielle Foranstaltninger af tekniske Grunde fylder mest i Betænkningen, faa mindre grundige Læsere til at tro, at det er disse Ting, Udvalget særlig

¹⁾ J. P. fremdrager S. 267 øverst en Udtalelse fra Betænkningens Afsnit om Fremtidsudsigterne, hvor det siges, at der ogsaa i den første Tid efter Krigen vil foreligge en betydelig Spænding mellem Betalingsmidlernes Mængde og den til Raadighed staaende Vareforsyning. J. P. karakteriserer denne Bemærkning som den rene Kvantitetsteori. Den er imidlertid ikke udsprunget af nogen kvantitetsteoretisk Tankegang. Meningen er at sige, at de store Indskud i Pengeinstitutterne udgør en Købeevne — og i Forhold til Varemængden en abnormt stor Købekraft — som kan blive mobiliseret, hvis Indehaverne er besjælet af den dertil svarende Købevilje. (I saa Fald omsættes Pengene fra et Forraad til en Strøm). Om denne Købevilje kan antages at komme til at foreligge, diskuteres i det umiddelbart efterfølgende.

sætter sin Lid til, skønt den direkte Pris- og Lønregulering er sat i Spidsen og særlig understreget i Afsnittet om Midlerne mod Prisstigning. Ogsaa det Forhold, at Udvalgets Skrivelse af 10. April 1943 til Finansministeren, hvori det i utvetydige Vendinger tog til Orde for Gennemførelse af almindeligt Prisstop, ikke foreligger offentligt, kan bidrage til den samme Misforstaaelse.

Spørgsmaalet er ikke et Enten-Eller. Problemet er heller ikke, om den direkte Prisregulering eller de finansielle Foranstaltninger skal spille Hovedrollen i Inflationsbekæmpelsen. Udvalget og dets Kritikere er enige om, at man i første Række maa sætte sin Lid til den direkte Pris- og Lønfastsættelse, saavel naar det gælder at bekæmpe Prisstigningerne under Krigen, som i det Tilfælde, at Pengeledigheden efter Krigen skulde vise sig at indebære Fare for Priseniveauet. Det, der staar til Diskussion, er, om det ogsaa har Interesse at støtte disse Foranstaltninger ved finansielle Midler.

Spørgsmaalet er følgende: Naar Politikerne viser sig villige til at imødegaa Pengerigeligheden ad Skattevejen og spørger Økonomerne til Raads, skal disse da svare: Nej, Skatter er unødvendige. Pengerigeligheden medfører ikke nogen Inflationsfare, Priskontrolraadet klarer Ærterne.

Eller billiger man ud fra følgende Betragtninger, at Udvalget har tilraadet Politikerne at gennemføre nye Skatter: Beskatningen kan til en vis Grad begrænse Forbrugsudgifterne og derved støtte Priskontrollen, og den kan navnlig i en vis Udstrækning beskære Tilvæksten i de ledige Penge. Disse ledige Penge kan efter Krigen 1) eventuelt vise sig at indebære Risiko for Prisstigning, 2) medføre, at Renteniveauet bliver lavere, end man ønsker det, eller, hvis Rentefaldet skal forhindres, 3) omsætte sig i rentebærende Statsgæld. Disse Ulemper imødegaas i hvert Fald i den Udstrækning, hvori det viser sig muligt at bremse Pengerigelighedens Vækst ad Skattevejen. Selv om den Beskatning, man i Praxis kan faa gennemført, langtfra løser hele Pengerigelighedens Problem, er det derfor alt i alt bedre at faa Skatterne end at undvære dem.

J. P. giver sin Tilslutning til Merindkomstskatten, og den har ogsaa for Udvalget været Hovedpunktet blandt de finansielle Forholdsregler. Den opsuger en Del af de ledige Penge, der er mest farlige, og er derfor i særlig Grad egnet til at sætte ind overfor de tre ovennævnte Ulemper — og den stemmer tillige med de flestes Anskuelse om social, fordelingsmæssig Retfærdighed.

Til at beskatte Merindtægterne i Landbruget foreslog Udvalget en ekstraordinær Grundskyld af Landbrugsejendomme med over 6000 Kr.s Grundværdi — her er J. P. maaske dog ikke med længere — og medregnes denne Skat til Merindkomstbeskatningen, andrager denne ca. Halvdelen af de af Udvalget foreslaaede Skatter. Dertil kom en 10 % Forhøjelse af Indkomstskatten til Staten. Denne Skatteforhøjelse vilde i særlig Grad ramme de mere velhavende. Den vilde derfor for en stor Del blive taget af Opsparingen, og vilde i tilsvarende Omfang ikke kunne fremkalde Arbejdsløshed.

Tilbage staar de indirekte Afgifter — omkring en Tredjedel af de foreslaaede Skatter. Her maa det i særlig Grad være, Uenigheden kommer frem. J. P. vil hævde, at disse Skatter medfører Arbejdsløshed, medens Udvalget ikke mener, dette er Tilfældet i nævneværdigt Omfang.

Men trods visse Divergenser er Afstanden mellem Udvalget og dets Kritikere, fornemmelig Professor Jørgen Pedersen, maaske, naar alt kommer til alt, knap saa stor, som de stærke Ord kunde lade formode.